

ՄԱՆՈՒԿՆԵՐԻ ՄԱՐՍՈՂՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾԱՐԱՆՆԵՐԻ ՄԻ ՔԱՆԻ ՀԻՒԱՆ- ԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ:

ԲԺՂԿ. ԳՐ. ԳԱՍ. ՏԵՐ-ԳՐԻԳՈՐԵԱՆՑ (Ղալարցի)

(Նաբունակութիւն և վերջ¹⁾)

ԲԱՐԱԿ ԱՂԻՔՆԵՐԻ ՅԱՆԿԱՐԾԱՀԱՍ ԿԱՏԱՐ (Հարինք):

Այս կատարի գլխաւոր յատկութիւնը այն է, որ կղկղանքը մեծ քանակութիւնով է դուրս գալիս, լինում հեղուկ, ջրալի. սկիզբը մուք գոյն ունի, յետոյ կանանչաւուն դեղին, վերջապէս անգոյն, ինչպէս ջուր: Կերակուր ընդունելուց մի փոքր յետոյ սկսում է խիթքը (շահլան) և ապա ձայնով և ուժգնութիւնով, ինչպէս խցանը հանած տակաւից, դուրս է խփում կղկղանքը: Հիւանդը սաստիկ ծարաւ ունի, մէջի քանակութիւնը շատ փոքր է: Հիւանդութիւնը ըստ մեծի մասին յառաջ է գալիս միւսնոյն պատճառներից, որոնցից յառաջ է գալիս դիսպեպսիա, ուստի, հիւանդութեան առաջն առնելու համար, հարկաւոր է այն կանոնները ճիշդ պահել, որոնց մասին արդէն խօսեցինք: Եթէ հիւանդութեան պատճառը ծծից կտրելն է, խիոյն պէտք է ծծմայր գտնել. այս կը լինի ամենալաւ բժշկութիւնը և դեղորայքը աւելորդ են: Իսկ եթէ ծծմայր գտնել չէ կարելի, այն ժամանակ մի քանի օր պէտք է կովի կաթը անպատճառ թողնել և ոչ մի կերպ չը գործածել, այլ նորա փոխանակ տալ արաբական խէժի (գուսթ արաբիկուս) ջուր, որը պատրաստում են

1) Տե՛ս «Մուրճ»-ի 9-րդ համարը:

այսպէս: — Վեր են առնում մէկ բաժակ եփ տւած և սառցրած ջուր և մէջը տրորում են կէս կամ մէկ թէյի գդալ արաբական խէժի փոշին՝ այնքան՝ մինչև որ լուծւի: Կամ տալ ձւի սպիտակուցի ջուր ռոմով՝ մէկ կամ երկու թէյի գդալ ռոմ մէկ թէյի բաժակ հեղուկի հետ, կաղնիի պողի սուրճ, սովորական թէյի կամ վարսակի շողիաւոր ջուր: Այս բոլորը պէտք է տալ անպատճառ առանց կաթի: Երբ կղկղանքը կը թանձրանայ և աւելի ներկած գոյն կը ստանայ, ծարաւը կը պակասի, մէզի քանակութիւնը կ'աւելանայ, այն ժամանակ հարկաւոր է փոքր առ փոքր յիշեալ հեղուկների հետ կաթ խառնել, պահպանելով վերը յիշած կանոնները: Մարաւի վերայ հարկաւոր է մեծ ուշադրութիւն դարձնել, վասն զի հիւանդը շատ հեղուկ է կորցնում կղկղանքի միջոցով, արիւնը սկսում է թանձրանալ, վերջինս կարող է շատ տխուր հետեանք ունենալ: Մի անգամից շատ չը պէտք է խմացնել, որովհետև եթէ հիւանդութեան պատճառը ծծից կտրելն է, այն ժամանակ շատ հեշտութիւնով կարող է երեսաների խօլերա յառաջ գալ: Պէտք է թէյի գդալով ռոմի ջուր տալ, մէկ կամ երկու թէյի գդալ ռոմը խառնել մէկ թէյի բաժակ սառը ջրի հետ կամ ածել մէկ թէյի բաժակի մէջ սօդայի ջուր, կէս ժամ թողնել, որ կանգնի, ապա խառնել նորա մէջ մէկ կամ երկու թէյի գդալ կոնեակ. այդ խառնուրդների մէկից երբեմն երբեմն թէյի գդալով տալ հիւանդին: Եթէ երեխայի երեսը սկսում է սուր կերպարանք ստանալ, դադուունը (ֆօնտանել) փոս է ընկնում, ձեռքերը և ոտքերը սառչում են, այն ժամանակ ռոմը կամ կոնեակը աւելի պէտք է վեր առնել: Հիւանդի փորին՝ հէնց հիւանդութեան սկզբից՝ հարկաւոր է տաքացնող կոմպրեսներ դնել. այն է, վեր առնել մի կտոր կտաւ, չորս ծալել, սառը ջրում թաց անել, ապա լաւ քամել, փռել երեխայի բոլոր փորի վերայ, նորա վերայ փռել մոմած կտաւ, սորա վերայ մի կտոր ֆլանել և ապա այդ ամենը փորի վերայ պնդացնել մի լայն երեսաբրիչով: Երեք ժամը մի անգամ հարկաւոր է թաց կտաւը նորոգել, այսինքն՝ նորից թաց անել, քամել և յետոյ փորին կապել: Մոմած կտաւը և ֆլանելը ամեն կողմից պէտք է լայն լինեն թաց կտաւից:

ԲԱՐԱԿ ԱՂԻՔՆԵՐԻ ԵՐԿԱՐԱՏՆԻ ԿԱՏԱՐ:

Այս հիւանդութիւնը յառաջ է գալիս բարակ աղիքների յանկարծահաս կատարի մի քանի անգամ կրկնելուց կամ երկար ժամանակ տեւելուց և սովորաբար այդ մանուկները միևնոյն ժամանակ խոզակտուով (սկրոֆուլա) հիւանդ են կամ արդէն ոսկրակակղուծիւն (ստիքիթիս) ունեն: Հիւանդութիւնը, ըստ մեծի մասին, տարածւում է նաև հաստ աղիքների վերայ (սորա մասին յետոյ): Փորի մորթը փայլ է ստանում, փորը փքւում է, փքած աղիքների զծագրութիւնը պարզ երևում է և կարելի է ձեռքով շոշափել: Կղկղանքը ջրալի է, սարսափելի հոտ ունի, երեխան արտավիժում է սաստիկ ցաւեր զգալով կարճ ժամանակամիջոցում մի քանի անգամ միմեանց ետևից և ապա մի քանի ժամ հանգստանում է: Այս երեխաները սովորաբար շատ նիհարում են, սակաւարիւն են դառնում, նոցա երեսի մորթը ծերերի պէս ծալծւում է ինչպէս կնճիռներ: Այստեղ ամենից առաջ, ինչպէս համբրնթաց զիսպեպսի ժամանակ, որչափ կարելի է, խիտ պէտք է լինել կերակրելիս, այն է՝ փոքր քանակութիւնով որոշեալ ժամանակամիջոցներում: Այդ հիւանդների վերաբերութեամբ մանաւանդ պէտք է խիտ լինել, որովհետև սոքա սաստիկ քաղց են զգում և աղահաբար ահազին քանակութիւնով հաց կամ այլ ալիւրեղէն կերակուրներ են կուլ տալիս՝ վնասելով իրանց մարսողութեան հիւանդ գործարաններին: Եթէ մայրը չի կարող ծիծ տալ և ծծմայր դռնելը դժւար է, այն ժամանակ պէտք է կովի կամ այծի լաւ կաթ դռնել: Առաջ պէտք է եփ տալ, ապա սառցնել և այնպէս ուտեցնել. երեք հացի զդալ կաթ, երկու հացի զդալ եփած ջուր, մի հացի զդալ կրի ջուր (որը ամեն զեղանոցում կարելի է ստանալ և անուանւում է աքւա կալիցիս): Այս քանակութիւնը հարկաւոր է երկու ժամը մի անգամ տալ կամ սորա կէսը՝ մի ժամը մի անգամ: Եթէ երեխան ծարաւ ունի, հարկաւոր է փոքր քանակութիւնով (թէյի դալով) երբեմն երբեմն ջրախառն զինի տալ: Եթէ կաթը վնասում է, հարկաւոր է շճուկ տալ, որը պէտք է պատրաստել տրոխիսցի սերիպարի ալումինատի միջոցով: Վեր են առնում սորա մի հատը և մէկ ու կէս թէյի բաժակ եռացող կաթի մէջ լուծում են, պանիրը տալը նստելուց յետոյ քա-

մում են, սառցնում են և հեղուկը տալիս են երեխային: Ոչ մի կերպ ալիւրեղէն չէ կարելի տալ երեխային, ոչ եզիպտացորենի (սիմինդրի) ալիւր (մօնդամին), ոչ արօւրուտ և ոչ լեզումինաւոր: Աւելի շուտով կարելի է փորձել շիշի մէջ եփած տաւարի մսի արգանակը: Երբեմն օգտաւէտ է լինում փորին թաց կոմպրեսներ կապելը, որոնք չորս ժամը մի անգամ պէտք է փոխել:

ՀԱՍՏ ԱՂԻՔՆԵՐԻ ՅԱՆԿԱՐԾԱՀԱՍ ԵՒ ԵՐԿԱՐԱՏՆԵՒ ԲՈՐԲՈՒԹՈՒՄԸ:

Այս հիւանդութիւնը զլիսաւորապէս հաստ աղիքների մէջն է: Յանկարծահաս ձեւը երեւան է դալիս միանգամից, կարծես թէ առանց պատճառի: Յանկարծ մեծ տաքութիւն, խիթք, արիւնխառն շողիւտ կղկղանք և սաստիկ նքոց — այս է հիւանդութեան սկիզբը և կարող է մի քանի օրում մահով վերջանալ: Կամ երեխան կարող է աւողջանալ, այն է՝ նա աւելի և աւելի ուշ է արտալիժում, արիւնը և շողին կղկղանքի մէջ կամաց կամաց պակասում են, կրկնալիժների գոյնը և խտութիւնը դառնում են բնական: Երբեմն այս հիւանդութիւնը յառաջ է դալիս երկարատեւ դիսպեպսից կամ բարակ աղիքների երկարատեւ կատարից, երբ հիւանդը ջրալի կղկղանքի փոխանակ աւելի և աւելի շողի է արտալիժում: Երեխան արտալիժելուց առաջ անհանգիստ է, յանկարծ դառնաւում է, կարծես թէ ցաւերից հողին տալիս է և արտալիժածը միայն շողի կտորներ են և այն էլ փոքր քանակութիւնով: Կղկղանքը սկզբում անհոտ է լինում, իսկ մի քանի օրից յետոյ սխտւմ է սաստիկ հոտ ունենալ, բայց հետը միշտ փոքր քանակութիւնով արիւն կալ խառնած և երբեմն թարախ և այլ թաղանթի նման կտորներ: Այս երկրորդ ձեւը շատ անգամ տաքութիւն չ'ունի:

Յետոյքի շուրջը, ազդրները, կրունկները կղկղանքի կծուութիւնից վէրքեր են կրում իրանց վերայ, փորը տափակնում է, մորթը գունատ և թառամած է լինում, առանց առաձգականութեան: Եթէ շատ ժամանակ չէ, որ երեխային ծծից կտրել են, իսկոյն հարկաւոր է ծիծ տալ, ապա թէ ոչ, ոչ մի կենդանու կաթը՝ ոչ կովինը, ոչ այծինը՝ այդ հիւանդները չեն կարողանում մարսել: Նոյ կ'ուզեն կենդանու կաթի հետ խառնեն, միւսնոյն է, հիւանդները չեն մար-

տում: Այդ իսկ պատճառով, հարկաւոր է վերը ցիշած կերակուրներին զիմել:—Արարական խէժի ջուր, վարսակի շողի, սովորական թէյ, կաղնիի սուրճ: Իսկ յետոյ փոքր առ փոքր հարկաւոր է սկսել կաթ խառնել: Այս հիւանդութեան մէջ ամենից օգտաւէտ է նեսայէի երեխաների ալիւրը: Առաջ վեր են առնում մի հացի գդալ ալիւր և իննը հացի գդալ ջուր, մի քանի ժամանակից յետոյ, երբ երեխայի կղկղանքը աւելի լաւ կերպարանք է ստանում, սկսում են կաթ ևս խառնել, դորօրինակ՝ մի մասը ալիւր, եօթը մասը ջուր և երեք մասը լաւ կաթ, յետոյ ժամանակով մի մասը ալիւր, հինգ մասը ջուր և հինգ մասը կաթն և վերջապէս կարելի է ալիւրը ուղղակի կաթնով եփել: Նրեխայի թոյլութեան (նուազութեան) առաջն առնելու համար հարկաւոր է տալ ռոմի կամ կոնեակի ջուր կամ նոյա վարսակի շողիի հետ խառնել և այնպէս տալ: Նրկու թէյի գդալից մինչև չորս թէյի գդալ վեր են առնում ռոմ կամ կոնեակ և խառնում են մի թաս լիքը վարսակի շողիի հետ և այդ քանակութիւնը մի օրւայ մէջ խմացնում են:

Դ Ի Զ Ե Ն Տ Ե Ր Ի :

Այս հիւանդութիւնը սկսում է յանկարծ, մինչդեռ երեխայը սորանից առաջ փորկապութիւն ունէին:—Տաքութիւն, փորացաւ, սաստիկ խիթք, նքոց և արտալիժումն: Հիւանդը սկզբում միմեանց ետեից շուտ շուտ է արտալիժում, բայց փոքր քանակութիւնով: Կղկղանքը շողիի, զոգողի պէս է, ապակիի նմանութիւն ունի և միմեանց կպած կտորներից է՝ բաղկացած, գիշերւայ անօթի մէջ կամ սաւանի վերայ դողդողում է: Նրեխան իւրաքանչիւր անգամ արտալիժելու համար շատ ժամանակ է գործ դնում: Շուտով կղկղանքը փոխւում է, շողիաւոր կտորների հետ խառնած են արիւնախառն մուք-կանաչ կոյտեր, որոնք, եթէ արիւնը շատ է լինում, ինչպէս դորշ-կարմիր կտորներ են երևում, ջարդած մսի նմանութիւն ունին: Մորթը սաստիկ գունատւում է, երեխան սաստիկ նիհարում է և կերակուրից հրաժարւում, մարմինը սառչում է և զօրութիւնը պակասում: Նրբեմն երկրորդ օրից կղկղանքը փոխւում է, արտալիժածը շողեայ թաղանթի խոշոր և միմեանց հետ կպած կտոր-

ներից է բաղկացած, սորանից յետոյ սաստիկ նքոցով դուրս են գալիս արիւնախառն շողիի կտորներ: Նաո քիչ անգամ պատահում է, որ եթէ հիւանդութիւնը երկարատե է լինում, կղկղանքը աւելի թարախ պարունակող կտորներինցն է բաղկացած, որոնց հետ խառն են չափաւոր քանակութիւնով թաղանթի կտորներ, առանց նքոցի են դուրս գալիս, իսկ ինքը կղկղանքը սարսափելի հոտ ունի: Այս հիւանդները արագութեամբ նիհարում են, կապտում, նոցա արիւնը թանձրանում է կամ վախճանում են կամ հիւանդութիւնը երբեմն դէպի լաւն է գնում, երբեմն դէպի վատը, նոքա կենդանի են մնում, բայց ոչ առողջացած:

Ամենից առաջ հիւանդի շուրջը խիստ մաքրութիւն պէտք է պահել: Ծծի երեխաներին օրը երեք անգամ, իսկ մեծերին օրը երկու անգամ լողարանի մէջ պէտք է լանալ 27° — 28° Բ. հնգից մինչև տասն րոպէ տեղութիւնով. աւելի սառը ջուրը սաստիկ վնասում է այս հիւանդներին. լացքը, գիշերաւայ անօթը, կղկղանքը իսկոյն սենեակից պէտք է հեռացնել և եռացող ջրով լանալ: Հաստատուն կերակուր (հաց, միս) մինչև անգամ հասակաւոր երեխաներին չը պէտք է տալ: Կաթը կրի ջրի հետ կամ կաղնիի սուրճի հետ խառն, սովորական թէյ գաղջ, եթէ երեխան թոյլ է, մի քիչ ռոմով. մեծ երեխաներին ս'ազօ գինով շինած, մսի արգանակ շիշի մէջ պատրաստած՝ հացի գոլալով—ահա սոքա են հիւանդների իսկական կերակուրները: Թաց կոմպրեսներ նոյնպէս կարելի է դործ ածել, բայց աւելի լաւ է հիւանդի փորը փաթաթել տաքացրած չոր ասուեղէն կամ բրդեղէն շորերով. սոքա երեխաներին շատ դուրեկան են, ցաւերը ամոքում են և հանգստացնում:

ԵՐԵՒԱՆԵՐԻ ԽՕԼԵՐԱ:

Երեխաների խօլերան կամ յառաջ է գալիս աղիքների վերը յիշած հիւանդութիւնների մէկից կամ բոլորովին առողջ երեխան սկսում է արտալիժել ահագին քանակութիւնով անգոյն կղկղանք, միևնոյն ժամանակ մէկ մէկու ետեւից փսխել, տաքութիւնը և ծարաւը ահագին են, շուտով հիւանդը զօրութիւնից ընկնում է, գազուունը փոս է ընկնում, գլխի ոսկորները իրանց դրութիւնը փոխում են,

երեսը քաշուում է, մորթը կապտում, շնչառութիւնը սառչում է և դժւարանում: Այդ իսկ պատճառով հարկաւոր է շտապել երեխային օգնութիւն հասցնել: Ամենից առաջ պէտք է դադարել երեխային կերակուր տալուց, մինչև անգամ մօր կամ ծծմօր կաթը չը տալ, քանի որ երեխան փսխում է և փորլուծութիւն ունի: Երեխային հարկաւոր է օրը երեք անգամ լողացնել 28⁰—32⁰ Բ. տաքութիւն ունեցող ջրի մէջ, լողացնելու ջրի մէջ խառնում են մանանեխի հիւթ. վեր են առնում երեք հացի զգալ մանանեխ, կապում են անձեռոցի մէջ, կապածը թաթախում են սառը ջրի մէջ և քամում են լողարանի մէջ, այնքան անգամ թաց են անում և քամում, մինչև դուրս եկող ջուրը այլ ևս դեղին դոյն չ'ունենայ: Երեխային պահում են լողարանի մէջ 5—15 րոպէ: Լողարանից հանելուց յետոյ երեխայի մարմինը չոր շորով ցամաքեցնում են՝ շփելով, և ապա փաթաթում են Ֆլանելի կամ բրդի վերմակի մէջ: Հարկաւոր է երեխայի ծարաւը ամոքել, բայց ոչ զինով, որովհետև զինին երբեմն փսխելը սաստկացնում է, այլ սօղաչի ջուրը ածում են մի թէչի բաժակի մէջ և աւելացնում են նորա վերայ մէկ կամ երկու թէչի զգալ կոնեակի, թողնում են մի քանի ժամանակ և ապա ամեն տասն րոպէին տալիս են երեխային մէկ թէչի զգալ: Սօղաչի ջրի փոխանակ կարելի է վեր առնել սովորական սառը թէչ կամ սև սուրճ՝ նոյնպէս սառը և երկուսն էլ կոնեակի հետ խառնած կամ ձւի սպիտակուցի ջուր՝ նոյնպէս կոնեակով: Կոնեակի փոխանակ կարելի է ում վեր առնել. իսկ եթէ սառուց կաշ, կարելի է մանր կտորներ կամ առանձին տալ երեխային, որ կուլ տալ կամ նոյն իսկ ըմպելիքների հետ խառն: Բայց ոչ մի կերպով ոչ մէկ կերակուր չը տալ, ոչ շողիււոր հեղուկ, ոչ ծծի կաթ և ոչ այլ ինչ, քանի երեխան շարունակում է փսխել և լուծել: Իսկ երբ կը տեսնենք, որ երեխան ամբողջ մի օր էլ չի փսխում և լուծում, այն ժամանակ հարկաւոր է սկսել կամ ծիծ տալ կամ կաթի խառնուրդ, վերջինս սառցի վերայ սառցրած՝ համեմատ այն կանոններին, որոնց մասին արդէն խօսած ենք. սակայն, այժմ ևս կրկնում ենք՝ փոքր քանակութիւնով երկու կամ մի ժամը մի անգամ: